

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42'255.4-051: 81'255.4

Primljen 29.4.2013.
Prihvaćen 2.10.2013.

UZUS I STAVOVI TUMAČA I PREVODITELJA ZA HRVATSKI JEZIK I NJIHOV ODNOS PREMA DRUGIM, SRODNIM JEZICIMA

*Jim Hlavač**

Translation and Interpreting Studies, Faculty of Arts, Monash
University, Melbourne

Ovaj se rad bavi uzusom tumača i prevoditelja za hrvatski jezik izvan Republike Hrvatske. U radu se najprije opisuju okolnosti prevođenja u većinom anglofonim zemljama, kao i norme kojih se tumači i prevoditelji pridržavaju iz profesionalnih i etičkih razloga. Od posebnog je interesa položaj hrvatskog kao samostalnog jezika kada su posrijedi prevoditeljske usluge u stranim zemljama i način na koji se tumači i prevoditelji pozicioniraju prema sada opće prihvaćenoj posebnosti hrvatskog jezika i okolnostima prevoditeljskog tržišta. Ispitivanje je provedeno na trideset i jednom tumaču i prevoditelju, od kojih šesnaest ima akreditaciju samo za hrvatski jezik, dok petnaest uz hrvatski ima još i akreditaciju za bošnjački i/ili srpski jezik. Rezultati ispitivanja pokazuju kako između onih sa samo jednom akreditacijom i onih s dvije ili tri akreditacije postoje razlike u vezi s komunikativnom akomodacijom i spremnošću za prihvaćanje prevoditeljskih zadataka koji nose zastarjele i neslužbene nazive za jezik. No, kod gotovo svih ispitanika postoje slične norme vezane uz provjeru jezika govora ili teksta koji odstupa od dogovorenog jezika i neprihvatanja ponude za jezik za koji ispitanik nema akreditaciju.

* Jim Hlavač, Translation and Interpreting Studies, Faculty of Arts, Monash University, Melbourne, jim.hlavac@monash.edu

Tumači i prevoditelji za hrvatski jezik predstavljaju zanimljivu skupinu za istraživanje srastanja stručnih i laičkih stavova prema hrvatskom jeziku, pogotovo sada kada je postao dvadeset i četvrtim službenim jezikom Europske unije.

Ključne riječi: tumačenje, prevođenje, prevoditeljske norme, komunikativna akomodacija, stavovi prema srodnim jezicima, hrvatski jezik, bošnjački jezik, srpski jezik

1. UVOD

Ovaj se rad bavi tumačima i prevoditeljima kao skupinom jezičnih stručnjaka koji pripadaju profesiji koja ima specifične osobine. Djelatnici u ovoj profesiji imaju stručan odnos prema jeziku (kako u usmenom tako u pisanom obliku) kao definicijskoj komponenti svoje profesije, ali u praktičnom su smislu izloženi svakodnevnim primjerima laičkog odnosa prema jeziku kroz usmene i pisane tekstove „običnih govornika“ koji su njihovi klijenti. U Hrvatskoj i u drugim srednjoeuropskim zemljama, prevođenjem – bilo usmenim ili pismenim– se bave filolozi, jezikoslovci i prevoditelji kojima je to primarna struka. Akademski djelatnici često imaju dodirne točke s prevođenjem, prijevodima, pa i prevoditeljima jer u svojoj struci ovise o protoku znanja i informacija iz drugih izvora na stranim jezicima. U Hrvatskoj kao i u drugdje u srednjoj Europi, prevođenje je česta pojava koja se uglavnom uzima kao prilično utilitarna aktivnost koja se obavlja radi prenošenja značenja. Sam čin prevođenja ne predstavlja cilj, već tek sredstvo kojim se tekst čini dostupnim drugima. Iz tog razloga, prevođenje mnogima ostaje „nevidljiva aktivnost“.

U prekomorskim anglofonim zemljama (SAD, Kanada, Velika Britanija, Australija, Novi Zeland) poimanje akademskih djelatnika, pa i jezikoslovca, ne podrazumijeva odlično poznavanje stranih jezika, a kamoli sposobnost usmenog ili pismenog prevođenja s jednog jezika na drugi. U tim je zemljama prevođenje isto tako gotovo „nevidljivo“ i malo se prevodi jer jer čitateljska publika u zemljama engleskog govornog područja inače nije sklona književnosti u prijevodu¹. U SAD-u mnogo bolje ne prolaze ni filmovi na stranom jeziku. Oni se ili ne gledaju ili su već samo po svom jeziku „egzotični“ i nikada ne mogu biti *mainstream*.

¹ Samo tri posto prodanih knjiga u SAD-u su književna djela u prijevodu (Three Percent, 2013).

Dok u srednjoj Europi prevođenje ide uz bok drugim filološkim aktivnostima, u prekomorskim anglofonim zemljama poimanje prevoditelja je u diskontinuitetu sa stručnim područjem jezikoslovlja. U tim se zemljama prevoditelji ponajprije percipiraju kao migranti koji su naučili engleski i rade posao koji zahtijeva kombinaciju njihovog prvog i drugog jezika ili kao djeca migranata koji podjednako dobro vladaju jezikom roditelja i jezikom zemlje domaćina. Potonji su prevodili svojim roditeljima ili drugim članovima obitelji, tako da su ovu vještinu naučili *in natura*. Doduše, ima i prevoditelja koji su u tim zemljama završili studij filoloških znanosti, ali po svom pragmatičnom pristupu tom zanimanju, prevoditelji u anglofonim zemljama razlikuju se od svojih europskih kolega među kojima prevladava filološko obrazovanje sa višom stručnom spremom.

U većini europskih zemalja, diploma odnosno akademski stupanj sa specijalizacijom iz prevođenja nije preduvjet ali je poželjan atribut za budućeg prevoditelja kako bi svoje usluge nudio kao usluge profesionalnog i stručnog prevoditelja (European Commission, 2012). Kako do prije nekoliko godina u anglofonim zemljama nije postojao prevoditeljski studij na sveučilišnoj razini, državne su vlasti bile primorane same stvoriti mehanizme za provjeru prevoditeljskih vještina među onima koji žele raditi u toj profesiji. Tako su se osnovane državne agencije ili stručna udruženja koja organiziraju testiranje kandidata i održavaju prevoditeljske ispite: *American Translators Association* u SAD-u (osnovan 1959. godine), *Canadian Translators, Terminologists and Interpreters Council* (osnovan 1970. godine), australski *National Accreditation Authority for Translators and Interpreters* (odn. 'NAATI' osnovan 1977. godine) i *New Zealand Society of Translators and Interpreters* (osnovan 1985. godine). U Velikoj Britaniji još od 1910. godine postoji udruženje profesionalnih tumača i prevoditelja, *Chartered Institute of Linguists*, koje od devedesetih godina prošlog stoljeća nudi i dvogodišnji diplomski studij kao najpoželjniji način pripreme za polaganje ispita za certifikaciju. U Irskoj postoji *Irish Translators' and Interpreters' Association*, koji također obavlja testiranje i ovjeru budućih prevoditelja. Sve ove organizacije apsolventima diplomskog ili postdiplomskog studija sa

specijalizacijom iz prevođenja također atestiraju akreditaciju² odnosno certifikaciju kao profesionalnim prevoditeljima.

U Australiji su prevoditelji za hrvatski jezik većinom stekli takav status putem uspješnog polaganja ispita pod ingerencijom NAATI-ja. NAATI je već u ranim osamdesetim godinama prošlog stoljeća uveo posebno ispitivanje kandidata za tumače/prevoditelje za hrvatski jezik, odvojeno od onoga za srpski jezik, a od 1993. godine provodi i testiranje za bošnjački kao samostalni jezik. Situacija u pogledu testiranja za ove jezike slična je i u drugim anglofonim zemljama. U SAD-u je ATA 2005. godine uvela posebne prevoditeljske ispite za hrvatski jezik, a u bliskoj budućnosti ovo američko udruženje planira uvesti posebne testove za bošnjački i srpski jezik (ATA, 2012). U Kanadi, pod okriljem pokrajinskih podružnica CCTIC-a, postoje ispiti za sljedeća tri jezika: hrvatski, srpski i „srpsko-hrvatski“ (ATIO, 2012). U Velikoj Britaniji, CIOl nudi odvojeno testiranje za sljedeća tri jezika: bošnjački, hrvatski i srpski (NRPSI, 2011). Jasno je da u tim anglofonim zemljama takav sustav ispitivanja služi osposobljavanju prevoditeljskog kadra koji svoje usluge pruža prvenstveno hrvatskim doseljenicima (ali i drugim kategorijama kao što su poslovni ljudi, diplomati, državne delegacije itd.) koji borave u tim zemljama i koji nemaju funkcionalno znanje engleskog jezika. Takve se prevoditeljske usluge traže u bolnicama, na sudovima, na policiji i u uredima za socijalnu pomoć, a ponekad su objedinjene pod pojmom *community interpreting* („prevođenje u zajednici“, Hale, 2007) ili *public service interpreting* („prevođenje u javnim ustanovama“, Corsellis, 2008). Samo po sebi je razumljivo da se oni koji pružaju takve prevoditeljske usluge moraju prilagođavati širokoj lepezi govornika hrvatskog jezika kao i osobinama načina komuniciranja i sadržaja informacija koje iznose govornici engleskog jezika. Treba imati na umu da se u tim situacijama engleski govornik možda ne služi engleskim kao svojim izvornim

² U ovom se radu riječ „akreditacija“ rabi kao opći pojam sa sljedećim značenjem: formalno priznanje prevoditeljske razine, stečeno slijedom uspješnog polaganja službenog ispita (npr. akreditacijskog testa pod ingerencijom državne ispitivačke agencije kao što je australski NAATI (National Accreditation Authority for Translators and Interpreters), primanja u profesionalno udruženje tumača i prevoditelja na temelju dokazanog rada i iskustva u toj struci (npr. certifikacija od kanadskoga CTTIC-a (Canadian Translators', Terminologists' and Interpreters' Council) ili dvogodišnjeg ili višegodišnjeg studija prevođenja na sveučilišnoj razini, uz stjecanje diplomskog ili drugog akademskog stupnja (npr. prevoditeljski smjer diplomskog studija stranog jezika na jednom od filozofskih fakulteta u Hrvatskoj ili poslijediplomski specijalistički studij konferencijskog prevođenja na Sveučilištu u Zagrebu). „Akreditacija“ je najučestaliji pojam koji se u Australiji koristi u za „kvalificiranog“, „certificiranog“ odnosno „diplomiranog“ prevoditelja, a u ovom se radu rabi kao opći pojam za sve vrste priznanja prevoditeljske razine.

jezikom (vidi Kachru, 1982), te je zbog toga njegov engleski možda oblikovan interferencijama iz njegovog prvog jezika. Prevoditelji i tumači koji rade u takvim situacijama moraju se snalaziti unutar prilično različitih jezičnih varijeteta, narječja, govora kao i normi ponašanja. Prema tome, može se reći da njihov uzus, praksa i stavovi odražavaju prilično širok spektar komunikacijskih situacija u kojima sudjeluju noviji, pa i stariji doseljenici s hrvatskog govornog područja.

Može se pretpostaviti da je većina hrvatskih prevoditelja hrvatskog podrijetla i da se identificira s hrvatskim etnicitetom, dakle etnicitetom koji se u zemlji u kojoj žive ne smatra „domaćim“. Ali hrvatski etnicitet nije preduvjet za obavljanje posla prevoditelja za hrvatski jezik i među prevoditeljima za hrvatski jezik ima i onih koji vladaju hrvatskim književnim jezikom, a dolaze iz susjednih zemalja, kao i onih koji ne potječu iz južnoslavenskog prostora i koji su naš jezik naučili kao stranci. U prekomorskim zemljama postoje odvojeni ispiti za hrvatski, bošnjački i srpski jezik. Kandidat koji želi imati akreditaciju za dva ili tri jezika mora položiti ispit za dva ili tri jezika. Iako usporedba prevoditeljskih direktorija u Australiji (npr. AUSIT, NAATI) pokazuje da većina prevoditelja za hrvatski jezik ima akreditaciju isključivo za ovaj i ni za koji drugi jezik (što vrijedi i za prevoditelje za bošnjački i srpski jezik), postoji i određen broj prevoditelja koji uz akreditaciju za hrvatski jezik posjeduju još i akreditaciju za bošnjački ili za srpski jezik ili za oba ova jezika.

Hrvatski tumači/prevoditelji su jezični stručnjaci „na terenu“, koji na temelju svojih svakodnevnih iskustava i dugogodišnjeg uzusa predstavljaju zanimljivu skupinu koja iz prve ruke može izvješćivati o sljedećim temama:

- komunikativna akomodacija (usmena i/ili pisana) prema govornicima drugih, srodnih jezika (tj. bošnjačkog i srpskog jezika);
- provjera govora ili teksta koji nije na hrvatskom jeziku i komunikativna akomodacija prema istome;
- (ne)prihvaćanje molbi za prevođenje za jezik za koji ispitanik nema akreditaciju;
- osobna iskustva i stavovi prema molbama za prevođenje za druge jezike;
- stavovi prema prihvaćanju prevoditeljskih ponuda za jezične varijetete koji su ili zastarjeli (npr. „srpsko-hrvatski“,

„jugoslavenski“), neslužbeni (npr. „bošnjački-hrvatski-srpski“) ili tek novostandardizirani (npr. „crnogorski“); i

- opći stavovi prema daljnjem razvitku hrvatskog jezika u odnosu na bošnjački i srpski jezik.

U ovom se radu spomenute teme obrađuju na temelju podataka prikupljenih od triju skupina prevoditelja za hrvatski jezik: 1) tumači/prevoditelji koji imaju akreditaciju samo za hrvatski jezik; 2) tumači/prevoditelji koji imaju akreditaciju za hrvatski i za još jedan jezik, bilo bošnjački ili srpski; 3) tumači/prevoditelji koji imaju akreditaciju i za hrvatski i za bošnjački i za srpski jezik. U radu se uspoređuju podaci za ove tri skupine te se istražuje pozicioniranje i prilagođavanje prevoditelja prema službenim i kodificiranim jezičnim standardima, zahtjevima klijenata i tržišta te normama koje moraju poštivati prevoditelji.

2. NORME PREVOĐENJA I ETIČKE I STRUČNE NORME ZA TUMAČE I PREVODITELJE

Kada je riječ o jezičnim normama i normiranju, čovjek najprije pomisli na kodifikaciju i standardizaciju književnog jezika, u našem slučaju, hrvatskoga (vidi Samardžija, 1999). Međutim, u teoriji prevođenja postoje modeli koji se oslanjaju na pojmove „norma“ i „normiranje“ i primjenjuju se u radu prevoditelja. Teorija normi („norm theory“), koju je prvi postulirao Toury (2004, polazi od toga da se prevoditelji u praksi pridržavaju vlastitih, ali i od drugih postavljenih normi: od dosljednog izbora terminologije, preko skladnog izražavanja tekstualnog žanra, pa do usklađenog formata i izgleda. Takva se primjena normi ponajprije očituje u formi i sadržaju prijevoda (usmenog i pisanog), ali isto se načelo može primjenjivati i na način na koji prevoditelji usvajaju dosljedan i usklađen pristup tržištu i načinu komuniciranja s klijentima. Chesterman (1993) je pojam „norme“ proširio i na logističke i pripremne korake koji su uobičajeni u prevoditeljskom radu. Prvospomenute korake nalazimo u njegovom opisu *profesionalnih normi* („professional norms“), a potomje kod *očekivanih normi* („expectancy norms“). Kod profesionalnih normi možemo razlikovati *norme odgovornosti* („accountability norms“), koje su etičke naravi i kojima se propisuju standardi profesionalnog integriteta, *komunikacijske norme* („communicative norms“), koje odražavaju društvenu dimenziju

prevoditeljskog rada i ulogu prevoditelja kao komunikacijskog stručnjaka, i *relacijske norme* („relational norms“), koje se odnose na prevoditeljevo shvaćanje teksta i konteksta, iz kojega proizlazi i njegovo poznavanje predviđenog primatelja odnosno konzumenta prevedenog teksta. Etički kodeks je službeni dokument kojim se osigurava prevoditeljevo poštivanje normi odgovornosti. U kontekstu ove studije, zanimljiv je kodeks australskog udruženja tumača i prevoditelja, kojim se propisuje da tumač/prevoditelj smije prihvatiti molbu za prevođenje samo ako ima akreditaciju za jezik koji se traži. U Europi, slična ograničenja postoje u smislu da prevoditelj koji se želi upisati u direktorij nacionalnog prevoditeljskog udruženja u Njemačkoj (BDÜ) ili Austriji (Universitas) mora dostaviti isprave i posjedovati kvalifikacije koje potkrjepljuju zahtjev za oglašavanje usluga koje nudi kao prevoditelj za dotični jezik. Australski etički kodeks tumačima/prevoditeljima čak i izričito zabranjuje prevođenje u slučaju jezika za koji nemaju akreditaciju, a agencije koje posreduju u distribuciji prevoditeljskih poslova inzistiraju na tome da tumač/prevoditelj koji preuzima posao posjeduje akreditaciju za jezik koji se traži.

U sferu etičkih i profesionalnih normi spada i nastup profesionalnog tumača/prevoditelja pred drugim strankama u vezi s deklarativnom i stvarnom razinom poznavanja jezika A i drugih jezika (B, C, D itd.) (za opširniji opis definiranja izvornog govornika i osobina koje ga oblikuju, vidi Love & Umberto, 2010). No, osim informacije o jezicima na kojima radi, tumač/prevoditelj se pred drugima ipak nije dužan izjašnjavati o svojoj nacionalnosti. U stvarnosti, neki klijenti pitaju za mjesto rođenja („Iz kojeg ste mjesta?“) ili za podrijetlo prevoditelja („Odakle potječu...?“). Istina je da su takva pitanja u prvim kontaktima uobičajena kao kurtoazne floskule, ali služe kao izvor informacija za potrebe daljnjeg ophođenja. Profesionalac mora znati što je pametno i odgovorno postupanje u situacijama u kojima etnička pripadnost ne bi trebala biti presudna kao argument za prihvaćanje ili odbijanje prevoditeljskih usluga. Razumije se da opće profesionalne norme ophođenja s klijentima moraju biti u skladu s odredbama etičkog kodeksa i, u pragmatičnom smislu, prevoditelji trebaju imati slične načine ophođenja sa strankama. Tamo gdje je to slučaj, možemo ustvrditi da se u tim načinima ogledaju *zajednice koje imaju sličnu profesionalnu praksu* („communities of practice“) (Lave & Wenger, 1991). Cilj ove studije je pružiti uvid u sadržaj i narav

jedne prevoditeljske zajednice i njezine prakse. U novije vrijeme, pojavile su se i druge slične studije u kojima se opisuje praksa i profesionalni identitet tumača/prevoditelja (Katan, 2009; Baibikov, 2010; Dam & Zethsen, 2010).

Dok se tumači manje-više orijentiraju prema osobinama tržišta zemlje odnosno grada u kojemu žive i prema profesionalnim standardima koji vrijede u tim zemljama, prevoditelji moraju biti vješti u ophođenju s klijentima iz različitih zemalja i pokazivati otvorenost i fleksibilnost prema zahtjevima tuzemnih kao i inozemnih klijenata, uz uvažavanje općeprihvatljivih standarda koji u mnogim zemljama predstavljaju minimum, kao što su, primjerice, međunarodni industrijski standardi kojima se propisuju kriteriji kvalitete proizvoda i usluga, poput standarda ISO 9001:2008. U SAD-u postoji tzv. meta-standard F2575-06 – „Standard Guide for Quality Assurance in Translation“ – kojim se propisuje ne samo organizacijski minimum za prevoditeljske agencije, nego i provjera i uređivanje prijevoda kao specifične radnje. Ovaj meta-standard je puno detaljniji od standarda ISO 9001:2008 (Gouadec, 2007). U Europi je 2006. godine uveden European Standard EN 15038:2006 „Translation Services – Service Requirements“, koji je još zahtjevniji jer temeljito propisuje logističke korake koje tekst mora proći od prvog prijevoda do završnog uređivanja, a propisuje i organizacijske strukture koje prevoditeljska agencija mora posjedovati kako bi zadovoljila ovaj standard (Heaton, 2008). U Australiji se svjetski meta-standardi primjenjuju u nekim većim prevoditeljskim agencijama, dok se u etičkom kodeksu koji je obavezan za svakog tumača/prevoditelja jasno navodi da tumač/prevoditelj smije tumačiti odnosno prevoditi samo na jeziku za koji ima akreditaciju (AUSIT, 2012).

3. KODIFIKACIJA I STANDARDIZACIJA HRVATSKOG JEZIKA: ULOGA PREVOĐENJA I PREVODITELJA

Stručnoj publici u Hrvatskoj nije potrebno iznova ponavljati dobro poznate činjenice i bitne čimbenike u povijesti kodifikacije i standardizacije hrvatskoga književnog jezika (vidi Jonke, 1971; Naylor, 1975; Brozović, 1978; Moguš, 1993; Katičić, 1995-96; Auburger, 1999). Možda nije naodmet sjetiti se specifične uloge i opće prisutnosti prevoditelja koji su svojom stručnošću pridonijeli razvitku hrvatskoga književnog jezika kao reformatori ili leksikografi. Ovdje će autor samo

kratko spomenuti neke primjere koji ističu važnu ulogu prevoditelja u razvijanju našega jezika. Već u petnaestom stoljeću, hrvatski pisci kao što su Ivan Česmički (1434.-1472.), Marko Marulić (1450.-1520.) i Ilija Crijević (1463.-1520.) pisali su djela na latinskom koja su kasnije poslužila kao podloga za književno izražavanje na hrvatskom jeziku. Dominko Zlatarić (1558.-1610.) preveo je *Elektru* i *Metamorfoze* sa starogrčkoga na hrvatski. U šesnaestom su stoljeću mnogi hrvatski protestanti, osobito u Istri, počeli prevoditi religiozne tekstove s njemačkoga jezika. U narednim stoljećima poznavanje drugih jezika bilo je uobičajeno, ovisno o regiji i tuđinskim vlastima ili o samim pripadnicima drugih etničkih skupina s kojima su Hrvati živjeli u bliskom okruženju. Jezični kontakti s Mađarima, Turcima, Austrijancima, Mlečanima i Talijanima, a u jednom razdoblju i s Francuzima, bili su takvog intenziteta da se u mnogim krajevima ustalila praksa prema kojoj je postojao kadar koji je te jezike razumio i koji ih je za potrebe drugih prevodio. Usmeno prevođenje bila je raširena i svakodnevna pojava kojoj se nije pridavao neki veći značaj. Kasnije, s opismenjivanjem i prenošenjem tekstova pisanih na stranom jeziku domaćem hrvatskom puku, uloga dvojezičnih odnosno višejezičnih uredskih namještenika i javnih službenika postala je ključna za funkcioniranje austrougarske, talijanske odnosno osmanlijske uprave.

Ne čudi da Ljudevit Gaj, veliki reformator hrvatskog književnog jezika, nije bio samo književnik, već i prevoditelj s njemačkog i mađarskog jezika. Bilo je gotovo nezamislivo da neki hrvatski jezikoslovac ne poznaje barem jedan strani jezik, tako da su reforme koje su se u hrvatskom književnom jeziku dogodile u devetnaestom stoljeću bile nadahnute idejama i pokretima koji su za vrijeme romantizma i nacionalnog preporoda nastali drugdje u Europi. Prevođenje kao osobni i kulturni atribut pojedinca (ali i društva) prisutno je u tolikoj mjeri da se jedva i primjećuje, dok je u drugim zemljama, gdje su čak i jezični reformatori većinom monogloti (npr. Velika Britanija, Španjolska, Portugal), utjecaj prevođenja minimalan, pa je i status prevoditelja marginaliziran.

4. HRVATSKI JEZIK U SFRJ I ULOGA PREVOĐENJA KAO ODRAZA DRUŠTVENOPOLITIČKIH ODNOSA

Stručnoj publici u Hrvatskoj također nije potrebno iznositi razloge za propast jednog jezično-kodifikacijskog i politički nametnutog

eksperimenta pod nazivom *srpskohrvatski* (ili *hrvatskosrpski*) jezik (npr. Škiljan, 2000; Greenberg, 2008; Peti-Stantić, 2009) te kako između hrvatskoga i srpskoga jezika postoje ne samo formalne i pragmatične, već i sociolingvističke i kulturno-književne razlike. Zbližavanje ovih dvaju jezika, koje je s hrvatske strane pod utjecajem ilirskog pokreta otpočelo krajem devetnaestog stoljeća, brzo su zamijenila arbitrarna rješenja koja je srpska strana nametala ne samo Hrvatima, nego i Crnogorcima, a kasnije i Bošnjacima. Unitaristička jezična politika imala je mnogostruke posljedice, i to ne samo po naziv službenog jezika Crnogoraca, Hrvata, Srba i tadašnjih Muslimana. Naime, putem republičkih i saveznih kulturnih organa, Komunistička partija je u SFRJ provodila politiku koja je manje-više propagirala supranacionalnu ideologiju, tako da su se kulturni djelatnici (intelektualci, prevoditelji, pisci) morali pridržavati određenih smjernica koje su nacionalno izražavanje čas dopuštale, a čas ga zabranjivale.

Sukladno politici bratstva i jedinstva, prevođenje u SFRJ nije igralo ulogu prosvjetiteljskog čimbenika u kodifikaciji jezika konstitutivnih naroda jer je takav proces već bio završen početkom dvadesetog stoljeća, s iznimkom makedonskog jezika koji se kodificirao tek 1944. godine. Umjesto toga, prevođenje je imalo ulogu kulturno-političkog čimbenika u prenošenju tekstova književnog, kulturnog i obrazovnog značaja, i to kako sa Zapada, tako i iz SSSR-a, kao i zemalja iz Pokreta nesvrstanih. Jezik prijevoda uglavnom je odražavao republiku u kojoj je prijevod objavljen. Od 15.855 prijevoda objavljenih u SRFJ od 1979. do 1991. godine, približno 5.670 (35%) ih je izdano u Srbiji i Vojvodini, oko 3.150 (20%) u Hrvatskoj, dok ih je samo oko 650 (4%) izdano u Bosni i Hercegovini, a 57 (0,5%) u Crnoj Gori (Index Translatonium, UNESCO). U Sloveniji, koja ima dva milijuna stanovnika manje od Hrvatske, broj prevedenih knjiga bio je veći nego u Hrvatskoj: 3.557. To pokazuje da je jedna naizgled anacionalna državna politika ipak imala negativne posljedice po broj prevedenih djela u slučaju Hrvatske i iznimno negativne posljedice po prevoditeljsku struku i izdavanje stranih djela u BiH i Crnoj Gori.

5. STATUS HRVATSKOG JEZIKA U EUROPI I SVIJETU NAKON OSAMOSTALJENJA RH

Poznato je da se govornici hrvatskog jezika mogu bez većih problema sporazumijevati s govornicima bošnjačkog, crnogorskog i srpskog jezika. Takav način komuniciranja, koji se može smatrati jednim oblikom *lingua receptiva* (Rehbein, ten Thije i Verschik, 2012), bio je predmetom istraživanja u Hrvatskoj (Heršak, 2001; Langston & Peti-Stantić, 2003) i Bosni i Hercegovini (Tolimir-Hözl, 2009). U novije se doba u žarištu pozornosti našlo prevođenje na hrvatski sa srodnih južnoslavenskih jezika. Tako se u siječnju 2012. godine povela rasprava o prevođenju i titlovanju srpskih filmova poput „Žikine dinastije“ na hrvatskom televizijskom kanalu RTL. Vijeće za elektroničke medije upozorilo je RTL da su „pružatelji medijskih usluga dužni objavljivati program na hrvatskom jeziku ili u prijevodu na hrvatski jezik“ (Zajović, 2012). „Rane“ – prvi srpski film koji se poslije rata prikazivao u hrvatskim kinodvoranama – 1998. je godine bio titlovan na hrvatski jezik. Tema prevođenja između hrvatskog, srpskog i drugih južnoslavenskih jezika u neku je ruku postala *trop* kojem se na nekim manifestacijama posvećuje i medijski prostor. Tako se, primjerice, na festivalu „Dani hrvatskog filma“ u travnju 2012. godine tom temom bavila jedna sekcija filmskog festivala.

Nešto više značaja ima kulturno-političko nasljeđe tzv. srpsko-hrvatskog i određena popularnost njegove reinkarnacije – tzv. bošnjačko-hrvatsko-srpskog jezika. Dok se prvi pojam gotovo posvuda ugasio, drugi se koristi na nekim inozemnim sveučilištima (npr. Beč, Hamburg, neka sveučilišta u SAD-u) i u nekim međunarodnim institucijama pod okriljem UN-a, kao što je Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju u Haagu. U slučaju potonjeg, treba napomenuti da je formula „B-H-S“ tek kratkoročno pragmatično rješenje. Naime, Maja Draženović-Carrieri, nekadašnja voditeljica prevoditeljske službe pri haškom sudu, je 2002. godine izjavila da „ovakav termin nikako ne podrazumijeva ili sugerira da su ova tri jezika zapravo jedan, isti jezik ... nego da je odluka o ovakvom terminu isključivo pragmatične naravi“ (Draženović-Carrieri, 2002: 49). Voditeljica dalje izjavljuje da svjedok odnosno optuženik ima pravo na prevoditeljske usluge ne na svom materinskom jeziku, “nego na jeziku koji on razumije.” (Draženović-Carrieri, 2002: 49). Na pritužbu jednog srpskog optuženika kako ne želi da mu prevodi bošnjački tumač i da mu se dostavljaju dokumenti na latinici, sudac je “odbacio zamolbu optuženika da dobiva sve relevantne dokumente na srpskom i na ćirilici

i ustvrdio da pravo optuženika da dobiva dokumente na jeziku koji on razumije ne uključuje i pravo da dođe ispred suda i da zahtijeva dostavu dokumenata na jeziku koji on određuje.” (ICTY, 2010. Autorov prijevod).

U Europskoj uniji, hrvatski je jezik već postao dvadeset i četvrti službeni jezik. Godine 2010. zabilježen je pokušaj da se progura amandman na prijedlog Rezolucije o napretku Hrvatske u pristupanju Uniji, točnije, da se pronade „prikladno rješenje glede hrvatskog jezika koje ne bi spriječilo kasnije zaključivanje sveobuhvatnoga sporazuma o jeziku s BiH, Crnom Gorom i Srbijom kada te zemlje jednom postanu članice EU“ (de Prato, 2010a). No, taj prijedlog je odbačen. Međutim, Hannes Swoboda, izvjestitelj EU-a za pregovore s Hrvatskom, ustvrdio je da bi “Europska komisija trebala uspostaviti radnu skupinu jezičnih stručnjaka koji bi našli ne preskupo rješenje koje će poštivati jezične raznolikosti, ali s druge strane ne treba pretjerivati i dati svakoj zemlji posebnu prevoditeljsku kabinu” (de Prato, 2010b). Inače, EU je prema svom statutu dužna prihvatiti svaki jezik kao službeni jezik EU-a ako taj jezik uživa takav status u bilo kojoj zemlji članici EU-a (Hlavač, 2006; European Commission, 2013).

6. METODOLOGIJA

Autor je krajem 2010. godine elektroničkom poštom kontaktirao osamdesetak tumača i prevoditelja putem elektronskog direktorija akreditiranih tumača i prevoditelja na internetskim stranicama državne agencije za prevođenje (NAATI) te na službenim stranicama profesionalnog udruženja za tumače i prevoditelje (AUSIT). Autor je kontaktirao i petero kolega i kolegica u Zagrebu i Beču. Od osamdesetak kontaktiranih osoba, trideset i jedan prevoditelj/tumač s akreditacijom za hrvatski jezik odazvao se pozivu da ispuni elektronsku anketu s približno dvadeset i pet pitanja³. U anketi se od ispitanika nije tražilo navođenje imena i prezimena ni osobnih podataka, tako da su ostali anonimni. Kao opisne odrednice jezika kojima se služe ispitanici, u anketi su se rabili pojmovi „izvorni govornik“ i „govornik s naprednim znanjem“. Ispitanici su te pojmove bili slobodni tumačiti i primijeniti ih kako su htjeli. Cilj ankete nije bio odrediti ili propisati razinu znanja

³ Ovaj istraživački projekt odobrio je Stalni odbor za etiku u znanstvenim istraživanjima nad ljudskim bićima pri Sveučilištu Monash (Standing Committee on Ethics in Research Involving Humans – SCERH – Monash University) pod Proj. No. 2007002093.

određenog jezika. No, po drugim, demografskim podacima, jasno je kako se velika većina ispitanika odredila izvornim govornicima jezika etničke skupine kojoj pripadaju – uglavnom hrvatske etničke skupine. Tablica 1. sadrži podatke o jeziku ili jezicima za koje ispitanici imaju akreditaciju.

Tablica 1: *Broj ispitanika prema zanimanju i broju jezika za koje ispitanik ima akreditaciju*

	Tumači	Prevoditelji	Sveukupno
1 akreditacija – za hrvatski jezik	9	7	16 s jednom akreditacijom
2 akreditacije – hrvatski jezik + bošnjački ili srpski jezik	4	2	6 s dvjema akreditacijama
3 akreditacije – hrvatski jezik + bošnjački i srpski jezik	4	5	9 s trima akreditacijama
Sveukupno	17 tumača	14 prevoditelja	31 ispitanik

Detaljniji sažetak demografskih i ostalih podataka o ovim trima skupinama ispitanika nalazi se u tablicama u prilogu.

7. PODACI I ANALIZA

U ovoj se studiji iznose i obrađuju podaci kvantitativne naravi. Brojke u tablicama su u postocima. Kod prezentacije podataka gdje je bilo dopušteno da se odgovori na više ponuđenih odgovora, postoci se odnose na sve one koji su zaokružili takve odgovore pa tako u sveukupnom zbroju mogu biti više od 100%. U tablicama odgovorni ispitanika prezentirani su po broju akreditacija (dakle: 1, 2 ili 3) i po zanimanju ('T' = tumač, 'P' = prevoditelj). Naprimjer u Tablici 2 dolje, brojka '22' u drugom stupcu pod '1 akreditacija' i 'T' odnosi se na 22% onih ispitanika koji imaju jednu akreditaciju i koji rade kao tumači, t.j. dva od devet ispitanika u toj skupini. (Vidi Tablicu 1 za brojke u svakoj skupini prema zanimanju i broju akreditacija). U krajnjem desnom stupcu naveden je postotak sveukupnog broja ispitanika (njih je 31) koji su odgovorili na to pitanje. Naprimjer u Tablici 2 dolje, u krajnjem desnom stupcu u drugom redu je brojka '35'. Brojka '35' odnosi na postotak svih ispitanika (sveukupno ih je 31) koji su zaokružili taj

odgovor, t.j. 35% od 31 ispitanika = 11 ispitanika. Zaokruženim odgovorima ispitanici su dodavali primjedbe, objašnjenja i opise. Neki od njih se navode uz tablice kako bi se dobila što potpunija slika o stavovima i uzusu hrvatskih tumača i prevoditelja. Iza citata se navode oznake koje se odnose na osobine ispitanika: primjerice, „T, 18, hrv+boš“ znači da je prethodni komentar dao tumač, ispitanik broj 18, koji ima akreditaciju za hrvatski i bošnjački jezik. Uz pomoć dvadeset i pet anketnih pitanja, prikupljene su mnoge informacije od kojih su za potrebe ovog rada izabrane sljedeće:

- (ne)prilagođavanje govoru sugovornika koji govori bošnjački ili srpski jezik u privatnom kontekstu;
- modus ponašanja u slučaju kada jezik sugovornika odnosno teksta odstupa od jezika za koji je ispitanik prihvatio prevoditeljski zadatak;
- stavovi prema molbama za prevođenje za jezik koji nosi zastarjeli ili neslužbeni naziv ili koji se tek kodificirao;
- stavovi drugih prema pretpostavljenom etnicitetu odnosno materinskom jeziku ispitanika; i
- stavovi ispitanika prema budućem razvitku svih triju jezika i mogućnosti da se govornici triju jezika jednoga dana neće moći sporazumijevati.

Tablica 2: Stavovi u vezi akomodacije prema sugovorniku koji govori bošnjački ili srpski

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da, prilagođavam svoj način govora kako bi bio sličan načinu govora drugog sugovornika.	22	29	50	50	25	60	35
Da, izbjegavam riječi ili oblike koji su specifični za hrvatski jezik i koji su govornicima bosanskoga ili srpskoga možda nepoznati.	22	43	75	50	75	40	45
Da, očekujem da i druga osoba svoj način govora također ponešto prilagodi mome načinu govora.	11	14	0	0	25	0	10
Ne, ne mijenjam način na koji govorim.	56	43	25	50	0	40	42

Ne, ne očekujem da i druga osoba prilagođava svoj način govora.	44	43	25	50	0	40	35
---	----	----	----	----	---	----	----

Odgovori u tablici 2. pokazuju modus jezičnog ponašanja koji ispitanici prakticiraju kada u privatnom ili neradnom kontekstu razgovaraju s govornicima dvaju srodnih jezika – bošnjačkog i srpskog. Ispitanicima je bilo dopušteno da zaokruže više odgovora. Pitanje je glasilo: „Kada ne prevodite i normalno razgovarate s osobom koja govori bošnjački ili srpski, prilagođavate li način na koji govorite? Izbjegavate li riječi ili konstrukcije koje su specifično hrvatske?“

Tablica 2. pokazuje da je broj onih koji svoj govor prilagođavaju govoru sugovornika s drugog jezičnog područja i onih koji to ne rade prilično izbalansiran. Ta prilagodba se najčešće ostvaruje izbjegavanjem specifičnih hrvatskih riječi i konstrukcija, dok nešto više od trećine ispitanika izjavljuje kako svoj govor mijenjaju ne bi li bio sličan govoru drugog sugovornika. Dok oko 40 posto ispitanika izjavljuje kako ne mijenjaju način na koji govore, uočljiva je razlika između onih koji očekuju da i druga osoba prilagodi način na koji govori (10%) i onih koji to ne očekuju (35%). Većina ispitanika koji imaju jednu akreditaciju ne prilagođava svoj govor, dok su oni s dvije ili tri akreditacije skloniji mijenjati način na koji govore. Između tumača i prevoditelja nisu uočljive velike razlike po brojkama. Ovi podaci podudaraju se s podacima iz komparativne studije tumača-laika i korisnika tumačkih usluga, u kojoj su tumači izjavili da svoj govor prilagođavaju češće nego klijenti odnosno korisnici (Hlavač, 2011).

Osnovna informacija za svakog tumača i prevoditelja jest jezična kombinaciju za koju se traži angažman. Sljedeće pitanje odnosi se na situaciju u kojoj tumač uočava da jezik kojim se govori ne odgovara jeziku za koji su bili angažirani odnosno koji je bio naveden kada su prihvaćali ponudu. Kod prevoditelja se ista situacija javlja kada prevoditelj, nakon što prihvati posao, otkrije da jezik odstupa od jezika koji je bio naveden u predmetnoj molbi. Sljedeće formulacije bile su prezentirane ispitanicima u vezi provjeravanja jezika koji se treba koristiti: „Tijekom prevođenja uočavate da klijent govori jezik različit od onoga za koji ste bili angažirani. / Prihvatili ste molbu za prevođenje, ali kada pogledate tekst, uočavate da je jezik za koji ste prihvatili molbu različit od jezika na kojem je tekst napisan. Kako postupate u takvoj situaciji?“

Tablica 3: *Odgovori ispitanika o njihovom djelovanju kada su u nedoumici oko jezika koji se treba koristiti*

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Pitam klijenta koji jezik želi koristiti. / Provjeravam zna li klijent na kojem je jeziku tekst koji treba prevesti.	44	86	50	50	0	60	45
Pitam klijenta za jezik koji želi da koristim.	0	0	25	0	25	0	3
Ne poduzimam ništa i nastavljam s tumačenjem. / Prevodim tekst kao što je dogovoreno s klijentom.	33	14	0	25	25	20	25
Nešto drugo	22	0	25	25	50	20	27

Nije neuobičajeno da se tumači i prevoditelji suoče sa situacijom u kojoj se ili govornik služi jezikom različitim od onoga koji je bio dogovoren ili je tekst napisan na jeziku različitom od onoga za koji je prevoditelj prihvatio posao. Odgovori u tablici 3. ponajprije pokazuju da približno polovica ispitanika pita sugovornika za jezik koji želi koristiti odnosno provjerava jezik teksta. Mali broj tumača s više od jedne akreditacije izjavljuje da se ravnaju prema potrebama drugih i pitaju ih za jezik koji bi željeli da ga kao tumači koriste. Četvrtina ispitanika ne poduzima ništa i jednostavno nastavlja s tumačenjem odnosno prevođenjem. Javila se i nekolicina ispitanika sa sljedećim opisima svog postupanja u ovim situacijama:

- (1) *Prilagođavam se jeziku klijenta.* (T, 15, hrv+srp)
- (2) *Živjela sam u Srbiji i poslije u Bosni, tako da meni ne predstavlja nikakav problem da mijenjam svoj govor prema klijentu. Često sam boravila u Hrvatskoj i konzumiram hrvatske medije.* (T, 23, hrv+boš+srp)
- (3) *Dogovaram se s klijentom koji je najbolji način da se dobro razumijemo.* (T, 22, hrv+boš+srp)
- (4) *Ponekad objasnim da nemam akreditaciju za jezik koji govore, ali ukoliko prihvate da ja govorim svojim jezikom, onda možemo nastaviti.* (T, 7, hrv)

- (5) *Ako sam dobila zadatak od agencije, onda je obavijestim da jezik na kojem je dokument pisan nije hrvatski. Onda prepustim agenciji hoće li me u vezi s njime opet kontaktirati. Pogotovo ako se radi o starijem dokumentu iz vremena kada je službeni jezik bio srpskohrvatski, bez obzira o kojoj republici SRFJ se radi, onda nemam nikakvih problema s njegovim prijevodom. Samo ako je pisan na ćirilici koju sada slabo čitam, pa ga odbijem.* (P, 21, hrv+boš)
- (6) *Ako je slučaj hitan i tekst jednostavan, onda prihvatim jer znam srpski i ćirilicu.* (P, 12, hrv)

U Tablici 4. dolje, navedeni su postoci odgovora na pitanje: „Jeste li za klijenta ikada tumačili / prevodili na jeziku za koji nemate akreditaciju?“.

Tablica 4: Učestalost tumačenja odn. prevođenja za jezik za koji ispitanik nema akreditaciju

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup- -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da	67	14	50	50	50	40	45
Ne	22	86	50	50	50	60	52
Nije odgovorilo na pitanje	11	0	0	0	0	0	3

Tablica 4. pokazuje da je nešto više od trećine ispitanika prevodilo na jeziku za koji nemaju akreditaciju. Među tumačima s jednom akreditacijom, više od dvije trećine odgovorilo je potvrdno, što ne iznenađuje jer su tumači kudikamo češće u neposrednim situacijama u kojima se to od njih traži, dok prevoditelji obično dobivaju poslove od onih koji točno znaju jezik teksta. Iznenaduje da se u ovakvoj situaciji našla gotovo polovica ispitanika s dvije ili tri akreditacije, a obično se radilo o drugim jezicima koje poznaju, ali za koje nemaju akreditaciju, primjerice, makedonskom, slovenskom, bugarskom, njemačkom itd. U sljedećoj su tablici prikazani odgovori na pitanje kako je došlo do toga da tumač/prevoditelj prevodi na jeziku za koji nema akreditaciju. Ispitanici su mogli zaokružiti više odgovora.

Tablica 5: Navedeni razlozi za tumačenje odn. prevođenje za jezik za koji ispitanik nema akreditaciju

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup- -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Agencija ili posrednička organizacija zamolila me je da prevodim.	56	14	50	50	0	0	35
Nije bilo prevoditelja za jezik klijenta i bilo je hitno.	44	14	50	50	25	20	29
Nemam akreditaciju, ali dobivam ponude za posao i prihvatim ih.	44	14	0	0	50	20	19
Takva mi je molba prosljeđena greškom agencije ili nekog drugoga.	0	0	0	0	25	0	3

Od jedanaestero ispitanika koji su odgovorili da su prevodili na jeziku za koji nemaju akreditaciju, najveći broj ih je odgovornost za to pripisao agenciji ili posredničkoj organizaciji, dok je ih skoro 30 posto izjavilo da se to dogodilo kada su u nekom hitnom slučaju priskočili u pomoć. Samo njih 19 posto izjavilo je da im je prihvaćanje takvih ponuda i inače uobičajena praksa. Sudeći po nezaokruženim odgovorima na mogućnost da je ili agencija ili klijent napravio pogriješku, očigledno je da nenamjerna pogriješka nije čest uzrok čimbenik ove pojave. Evo i nekoliko primjera koje su ispitanici naveli:

- (7) *U posebnim uvjetima, ako to zatraži poslodavac i uz dopuštenje klijenta, primam, na primjer, hitne telefonske pozive za socijalnu pomoć, hitnu pomoć, policiju.* (T, 17, hrv)
- (8) *Prihvatim to samo kada se s time svi slažu i kada znaju da imam akreditaciju za jedan jezik i da sam izvorni govornik hrvatskog jezika.* (T, 6, hrv)
- (9) *Radim takve poslove kada se ne traži akreditacija i kada vjerujem da ga mogu uspješno obaviti.* (P, 8, hrv)
- (10) *Postoje mnogi faktori koji su relevantni. Za klijente u Europi ili u Sjevernoj Americi možda nije toliko važno da prevoditelj ima akreditaciju.* (P, 2, hrv)

Prema brojkama koje sadrži Tablica 4. gore, sedamnaestero (55%) ispitanika izjavilo je da nisu prevodili na jeziku za koji nemaju

akreditaciju. U tablici 6 prikazani su razlozi koje su zaokružili. Ispitanici su mogli zaokružiti više odgovora na pitanje: „Zašto ne prihvaćate ponude za druge jezike? (Označite jedan ili više razloga.)“ (Zbog mogućnosti da zaokruže više razloga, sveukupni zbroj u krajnjednom stupcu prelazi 100%.)

Tablica 6: Navedeni razlozi zašto ispitanici ne prihvate zadatke za jezik za koji nemaju akreditaciju

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Etički je upitno prihvaćati ponudu za jezik za koji nemam akreditaciju.	22	43	50	50	50	80	48
Ne vjerujem da se može pravilno i adekvatno prevoditi za govornike drugih jezika.	33	43	25	0	0	40	29
Agencije će smatrati da ne djelujem profesionalno i u skladu s propisima.	0	14	0	50	25	20	13
Sumnjam da će me klijent prihvatiti kao tumača / prevoditelja za svoj jezik.	22	29	0	0	0	0	13
Vjerujem da su razlike između hrvatskog, bošnjačkog i srpskog takve da je nemoguće biti dobar tumač / prevoditelj za sva tri jezika.	22	0	50	0	0	0	10

Gotovo polovica ispitanika navodi da je prevođenje na jeziku za koji nemaju akreditaciju etički upitno. Čini se da normativni faktor igra važnu ulogu u obrazloženju negativnog stava prema ovoj pojavi. Gotovo 30 posto ispitanika izjavljuje da ih od prihvaćanja takvih ponuda odvraća jezični faktor, to jest, nedovoljno poznavanje drugog, neakreditiranog jezika. Osjećaj neprofesionalnosti je prepreka za još 13 posto ispitanika, kao i sumnja da će klijent imati negativan stav prema takvom ponašanju. Najmanja skupina (10%) navodi da razlike između hrvatskog, bošnjačkog i srpskoga tumaču/prevoditelju onemogućavaju pravilno prevođenje svih triju jezika. Zanimljivo je da važnost poštivanja

etičkog kodeksa češće navode ispitanici s dvije ili tri akreditacije, dok oni s jednom akreditacijom kao razlog najviše navode fakultativno znanje jezika.

Kao što je navedeno u poglavlju 5., još se ponekad javljaju zastarjeli, neslužbeni ili tek kodificirani nazivi jezika. Tablice od 7 do 10 u nastavku sadrže odgovore na pitanje o spremnosti ispitanika da prihvate molbe za prevođenje s jezika ili na njega kada jezik nosi niže navedene nazive. Ispitanici su mogli zaokružiti tri odgovora: „da“, „možda“ i „ne“. Dok za tumače postoji točno odražavaju učestalost dobivenih odgovora, kod prevoditelja je situacija ponešto složenija. Naime, njima su za svaki jezik bila ponuđena po dva pitanja (npr. „Agencija Vam kaže da netko traži prijevod sa 'srpsko-hrvatskog' na engleski. Biste li prihvatili tu molbu?“ i „Agencija Vam kaže da netko traži prijevod s engleskog na 'srpsko-hrvatski'. Biste li prihvatili tu molbu?“). Kod prevoditelja je uobičajeno da više i spremnije prevode sa svog jezika B na svoj (materinski) jezik A. U slučaju prevođenja na svoj jezik A, prevoditelji su često bili nešto skloniji prihvaćanju takvih neformalnih molbi. S druge strane, zastarjeli jezični nazivi ili nazivi jezika za koje prevoditelji nemaju jasnu predodžbu o tome kakve su im pravopisne, leksičke i sintaktičke norme kod ispitanika mogu naići na negativne odgovore jer nisu sigurni kakvi oblici se trebaju koristiti u prijevodu na takav jezik. Postoji za prevoditelje predstavljaju uprosječene odgovore, to jest, sveukupne odgovore na oba pitanja, podijeljene s dva (odnosno prijevod na engleski jezik i prijevod s njega).

Tablica 7: *Odgovori u vezi prihvaćanja molbi za „srpsko-hrvatski“ jezik*

(Pitanje u izvornom obliku: „Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevoditelja za „srpsko-hrvatski“. Biste li prihvatili tu molbu?“)

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da	33	28	25	25	75	80	42
Možda	11	44	50	25	25	20	28
Ne	56	28	25	50	0	0	30

Odgovori pokazuju da bi nešto više od 40 posto ispitanika prihvatilo molbu za prevođenje „srpsko-hrvatskog“ jezika, dok bi je 30 posto odbilo, a 28 posto ih je neodlučno odnosno dodatno bi se dogovorilo oko mogućnosti da se molba ipak prihvati ili odbije. Postoje velike razlike u stavovima različitih prevoditelja: tumači s jednom akreditacijom većinom su protiv prihvaćanja takve molbe, dok su prevoditelji s jednom akreditacijom većinom neodlučni. Tumači/prevoditelji s tri akreditacije takve bi molbe većinom prihvatili.

Tablica 8: *Odgovori u vezi prihvaćanja molbi za „bošnjačko-hrvatsko-srpski“ jezik*
(Pitanje u izvornom obliku: „Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevoditelja za „bošnjačko-hrvatsko-srpski“ jezik. Biste li prihvatili tu molbu?“)

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup- no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da	11	14	50	0	50	30	27
Možda	33	29	25	50	25	30	32
Ne	56	57	25	50	0	40	38
Nije odgovorilo na pitanje	0	0	0	0	25	0	3

Odgovori na ovo pitanje ukazuju na gotovo isti broj različitih stavova među ispitanicima. Relativna većina ispitanika bi odbila molbu za prevođenje „bošnjačko-hrvatsko-srpskog“ jezika, ali gotovo jedna bi ih trećina ipak razmislila o prihvaćanju takve molbe, uz uvjet da im se pruže dodatne informacije. Nešto više od jedne četvrtine ispitanika prihvatilo bi ovakvu molbu, a među njima su najbrojniji oni s dvije ili tri akreditacije. Tumači i prevoditelji s jednom akreditacijom većinom su protiv prihvaćanja molbe pod nazivom „bošnjačko-hrvatsko-srpski jezik“.

Kada je riječ o „jugoslavenskom“ jeziku – nazivu koji ni u bivšoj SFRJ niti izvan nje nikada nije bio u službenoj uporabi, već je među nekim stanovnicima bivše države služio tek kao kolokvijalni eufemizam – prevladavaju negativne reakcije. Ispitanici s jednom akreditacijom prema tom nazivu uglavnom imaju negativan stav. Među ispitanicima s dvije akreditacije prvenstveno se javljaju neodlučni ili negativni stavovi, dok neodlučan stav prevladava samo među onima s tri akreditacije. U

pogledu odnosa prema ovom nazivu, između tumača i prevoditelja nema većih razlika.

Tablica 9: *Odgovori u vezi prihvaćanja molbi za „jugoslavenski“ jezik*

(Pitanje u izvornom obliku: „Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevoditelja za „jugoslavenski“ jezik. Biste li prihvatili tu molbu?“)

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da	33	21	25	25	25	20	23
Možda	0	21	25	50	75	60	32
Ne	67	58	50	25	0	20	45

Tablica 10: *Odgovori u vezi prihvaćanja molbi za „crnogorski“ jezik*

(Pitanje u izvornom obliku: „Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevoditelja za „crnogorski“ jezik. Biste li prihvatili tu molbu?“)

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da	0	21	25	0	25	33	15
Možda	22	21	25	0	50	33	25
Ne	78	58	50	100	0	33	57
Nije odgovorilo na pitanje	0	0	0	0	25	0	3

Zadnji jezik ponuđen ispitanicima bio je „crnogorski“ jezik. Ovaj se jezik konačno kodificirao i standardizirao tek u zadnje dvije ili tri godine. Godine 2009. objavljen je prvi pravopis (Crna Gora: Ministarstvo prosvjete i nauke, 2009), dok je 2010. izašla prva gramatika crnogorskog jezika (Čirgić, Pranjeković i Silić, 2010). Unatoč tome, izgleda da ispitanici nisu upoznati s ovim jezičnim priručnicima ili ne smatraju da bi mogli ispravno raditi na ovom jeziku. Osobni podaci ispitanika pokazuju da nijedan ispitanik nije rođen niti je odrastao u Crnoj Gori, što isto tako možda ima utjecaja na prilično negativan stav prema molbama s ovim nazivom. Jasno je da se mnogi tumači/prevoditelji o mogućem preuzimanju posla odlučuju tek kada od klijenta dobiju dodatne informacije ili kada se njim mogu dogovoriti neko rješenje:

- (11) *Vrlo često sam zaokružila odgovor „možda“ jer konačna odluka ovisi o daljnjim informacijama od poslodavca odnosno naručitelja prijevoda. (P, 20, hrv+boš)*

Pojam „izvorni govornik“ dosta je složen jer za mnoge laike takav opis ovisi prvenstveno o etničkom podrijetlu pojedinca, bez obzira na njegovu jezičnu biografiju. Za druge je to, kronološki gledano, prvi jezik koji je pojedinac naučio kao dijete, dok je za treće pojam dominantnosti najprikladniji jer bolje zahvaća objektivne vještine i subjektivne osjećaje. Psiholingvistički i sociolingvistički aspekti ipak imaju utjecaja, kao što ga imaju i poznavanje kulturne baštine određene jezične skupine i pripadnost određenoj skupini (Davies, 2003). U slučaju tumača/prevoditelja, razumije se po sebi da je jedan od radnih jezika materinski jezik, pri čemu tumači/prevoditelji svoj odnos prema materinskom i stranom jeziku u pravilu identificiraju uz pomoć skraćenica „jezik A“, „jezik B“, „jezik C“ itd. U vezi poznavanja jezika i percepcije drugih da je tumač odn. prevoditelj izvornik govornik tog jezika, ispitanici su dobili sljedeće pitanje o reakcijama korisnika njihovih usluga: „Je li Vam se dogodilo da tijekom prevođenja klijent ili druga stranka odbije daljnje komuniciranje s Vama jer smatra da niste izvorni govornik njegovog/njezinog jezika?“. U tablici u nastavku iznose se odgovori na sljedeće pitanje.

Tablica 11: *Slučajevi u kojima su korisnici usluga odbili tumača odn. prevoditelja jer nije izvorni govornik jezika*

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da. Bilo je slučajeva gdje su me ljudi odbili na osnovi jezika koji govorim.	11	0	0	0	25	0	6
Ne. Nije bilo slučajeva gdje su me ljudi odbili na osnovi jezika koji govorim.	78	100	100	100	75	100	91
Nije se odgovorilo na pitanje	11	0	0	0	0	0	3

Tablica 11 pokazuje da preko 90 posto ispitanika nije doživjelo odbijanje zbog toga što nisu izvorni govornici jezika koji druga strana govori i

traži u pisanom obliku. To se uvelike može objasniti činjenicom da ispitanici uglavnom prevode sa svog materinskog jezika ili na njega, tako da se ovakav problem uopće ne javlja. Mora se također uzeti u obzir da mnogim klijentima nije važno koji je materinski jezik tumača ili prevoditelja jer, kao što je poznato u prevoditeljstvu, dobro poznavanje jezika je samo jedan od mnogih atributa koji krasi profesionalnog tumača/prevoditelja. Evo par citata uz ovo pitanje:

(12) *Ne. Ja kažem jasno da sam Hrvat i da govorim samo hrvatskim jezikom.* (T, 1, hrv)

(13) *Ne. Samo su me neki pitali koje sam nacionalnosti ili vjere.* (T, 23, hrv+boš+srp)

Dvoje ispitanika izjavilo je kako su neki klijenti uočili da oni nisu izvorni govornici njihovog jezika, ali da zbog toga nije bilo problema:

(14) *Ne. Pokazujemo fleksibilnost i poštovanje jedan prema drugome.* (T, 17, hrv+boš)

(15) *Ne. Ljudima do toga nije stalo. Ali najprije provjerim da to njima nije neki problem.* (T, 18, hrv+srp)

Jedan ispitanik nas podsjeća na staru mudrost:

(16) *Dobar tumač odnosno prevoditelj ne mora biti izvorni govornik.* (T, 5, hrv).

Izjave o nacionalnosti kao osobini prema kojoj neki donose procjene o tumaču/prevoditelju dovode nas do pitanja etničkog podrijetla i mjere u kojoj je ono relevantan čimbenik u radu sa strankama.

Tablica 12: *Je li Vam se dogodilo da tijekom prevođenja klijent ili stranka odbije daljnje komuniciranje s Vama jer smatra da niste iste nacionalnosti kao i on/ona?*

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup- no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da	11	0	0	50	0	20	10
Ne	67	100	75	50	25	80	71
Nije odgovorilo na pitanje	22	0	25	0	75	0	19

Tablica 12 pokazuje da preko 70 posto ispitanika nije doživjelo odbijanje od strane klijenta na nacionalnoj osnovi. Takvo je iskustvo imalo samo njih troje. Među onima koji nisu odgovorili na ovo pitanje (19%) bilježimo sljedeće izjave:

(17) *Jednom me je klijent odbio jer nisam Bošnjak, ali se na kraju složio da mu prevodim.* (T, 21, hrv+boš+srp)

(18) *Da, dva puta su me klijenti pitali koje sam nacije. Ali na kraju su prihvatili moje usluge i sve je prošlo bez problema.* (T, 23, hrv+boš+srp)

Kako je rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini svakako ostavio svoje ožiljke, jedan je ispitanik ovakve situacije opisao na sljedeći način:

(19) *Postoji sukob interesa ako klijent ima vrlo izražene političke stavove na osnovi etničkih sukoba u bivšoj državi.* (T, 18, hrv+srp)

Među onima čije su usluge bile odbijene, nalazimo sljedeće komentare:

(20) *Ponekad bi neki Hrvat odbio moje usluge jer nisam Hrvat, iako sam živio u Hrvatskoj.* (T, 15, hrv+srp).

Takve reakcije su ipak rijetke i ispitanici kudikamo češće prepričavaju sljedeće anegdote:

(21) *Nikada ne tajim svoju nacionalnost. I klijenti me nikada ne odbijaju.* (T, 17, hrv+boš)

(22) *U zdravstvu, pacijenti iz Hrvatske, Bosne i Srbije u pravilu ne odbijaju tumače koji su drugog podrijetla. U većini slučajeva se međusobno prilagode. Međutim, od pojedinca do pojedinca, način na koji se prihvaća tumač koji je druge nacije ipak se može razlikovati.* (T, 19, hrv+srp)

U vezi osjećaja da će se sadašnje razlike između hrvatskog jezika i dvaju drugih srednjejužnoslavenskih jezika još povećati u budućnosti, ispitanicima je bilo postavljeno sljedeće pitanje: „Mislite li da će se hrvatski jezik u budućnosti još više razlikovati od bošnjačkog i srpskog jezika?“

Tablica 13: *Osjećaji prema mogućnosti da će se razlike između triju jezika još više povećati*

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da, vjerujem da će se u budućnosti još više razlikovati.	56	57	50	50	50	40	52
Razlike između hrvatskog, bošnjačkog i srpskog ostat će otprilike na istoj razini.	44	29	50	50	50	60	45
Ne, razlike između tri jezika će se polako smanjiti.	0	14	0	0	0	0	3

Na osnovi odgovora prikazanih u tablici 13, može se ustvrditi kako polovica ispitanika smatra da će se razlike između hrvatskog i ovih dvaju njemu srodnih jezika u budućnosti povećavati, dok je druga polovica mišljenja da će razlike ostati na istoj razini. Oni s jednom akreditacijom ponešto su uvjereniji od ostalih kako će razlike ubuduće biti uočljivije i krupnije. Između tumača i prevoditelja nema značajnijih razlika. Slično je pitanje postavljeno i u vezi s međusobnim razumijevanjem u budućnosti. Ispitanicima je bilo postavljeno slijedeće pitanje: „Vjerujete li kako je moguće da se govornici hrvatskog jezika neće moći sporazumijevati s govornicima bošnjačkog i srpskog jezika jer će sva tri jezika ići svojim odvojenim putovima?“

Tablica 14: Stav prema mogućnosti da će međusobno sporazumijevanje jednog dana biti upitno

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sve- ukup -no (%)
	T	P	T	P	T	P	
Da. Vjerujem da će se to dogoditi u budućnosti.	22	14	0	0	0	0	10
Moguće je da će se to dogoditi u budućnosti.	33	29	25	50	0	20	26
Ne vjerujem da će se to dogoditi u budućnosti.	44	57	75	50	100	80	64

Dok je nešto više od 50 posto ispitanika mišljenja da će se razlike između triju jezika u budućnosti povećavati, gotovo dvije trećine ih ne vjeruje kako će doći do toga da se govornici neće moći sporazumijevati. Samo 10 posto ih misli kako će se takav scenarij obistiniti, dok ga jedna četvrtina smatra mogućim ishodom.

8. ZAKLJUČAK

Tijekom dvadesetog stoljeća, mnogi su osporavali samostalnost i posebnost hrvatskog jezika, a prevođenje s hrvatskog ili na hrvatski u neku je ruku odražavalo društveno-političke okolnosti u bivšoj državi u kojoj je službena politika bila jezični unitarizam. U hrvatskom su prevoditeljstvu postojala ograničenja u pogledu naziva jezika i u nekim slučajevima i prema oblicima tog jezika, kao i u pogledu broja djela koja

su se u SR Hrvatskoj prevodila u odnosu na njezin broj stanovnika i kulturno značenje unutar SFRJ-a. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, nestali su politički razlozi za jezični unitarizam i stapanje hrvatskog s drugim jezičnim skupinama, koje je prije svega služilo kao jezični pandan političkoj ideologiji bratstva i jedinstva. U nekim prekomorskim zemljama, primjerice Australiji i Kanadi, osamostaljivanje hrvatskog kao posebnog jezika na području prevoditeljskih usluga prethodilo je promjenama koje su se na tom polju u nastupile devedesetih godina, dok je u nekim drugim, većinom zapadnoeuropskim zemljama, taj proces trajao nešto dulje. U kontekstu uzajamnog i, u neku ruku, zajedničkom državom nametnutog kontakta s govornicima drugih jezika (bošnjačkog, crnogorskog i srpskog), zanimljivo je razmotriti kako se hrvatski tumači i prevoditelji pozicioniraju na profesionalnom polju, gdje je gotovo svim suvremenim propisima i regulativom hrvatski priznat kao samostalni jezik, ali nisu posve zaboravljeni ni prijašnji termini i nazivi jezika iz nedavne prošlosti. K tome, uz međusobno prilagođavanje, govornici pa i tumači hrvatskog jezika mogu se sporazumijevati s govornicima tih drugih jezika, a potencijalni klijenti i prevoditelji hrvatskog jezika mogu razumjeti tekstove pisane na tim jezicima i prevoditi ih na treće jezike.

Rezultati upitnika pokazuju da prilagođavanje odista predstavlja komunikativnu strategiju koju oko 60 posto ispitanika prakticira s govornicima drugih, srodnih jezika. Tu strategiju češće prakticiraju tumači/prevoditelji s dvije ili tri akreditacije, dok oni s jednom akreditacijom većinom izjavljuju da svoj govor ne prilagođavaju drugima. Kada je riječ o klijentu koji govori ili o tekstu koji je pisan nekim drugim jezikom, ispitanici su skloniji provjeriti traženi jezik prije nego što nastave s tumačenjem ili prevodjenjem. Između ispitanika nisu uočljive veće razlike kada je posrijedi broj akreditacija, ali postoje razlike između tumača i prevoditelja. Naime, prevoditelji češće provjere tekst prije nego što ga krenu prevoditi. Ako tumač/prevoditelj za nekoga prevodi na jeziku za koji nema akreditaciju, to se najčešće događa zbog toga što je takvu molbu dobio od agencije ili zato jer se to od njega traži zbog hitnosti slučaja. Tumači/prevoditelji nerado obavljaju takve poslove jer, kao prvo, znaju da to predstavlja kršenje etičkog kodeksa i, kao drugo, teško da će takav posao moći profesionalno odraditi bez školovanja i ispitivanja prevoditeljskih vještina za taj drugi jezik.

Kada je riječ o uporabi zastarjelih ili neformalnih naziva ili tek kodificiranog crnogorskog standarda, „srpsko-hrvatski“ nailazi na najmanji otpor, vjerojatno zbog dugogodišnje uporabe tog izraza u domaćim i međunarodnim krugovima do 1990. godine. Prema nazivima „jugoslavenski“ i „bošnjačko-hrvatsko-srpski“ prevladavaju negativni stavovi, a ispitanici su takve molbe voljni uzeti u obzir samo uz dodatno objašnjenje o govornicima odnosno o pisanim tekstovima. U pogledu tek kodificiranog crnogorskog jezika vlada nesigurnost jer je malo agencija ili udruženja koja su taj jezik uvrstila u svoj popis radnih jezika, a na bliski doticaj s matičnom državom tog jezika ne upućuju ni biografski podaci o ispitanicima.

S obzirom na nedavne ratove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, važno je zabilježiti iznesene stavove i iskustva u vezi s prihvaćanjem tumača/prevoditelja kao izvornog govornika jezika na kojemu prevodi, kao i u vezi s klijentovom percepcijom nacionalnosti tumača/prevoditelja. Iako je većina tumača/prevoditelja za hrvatski jezik hrvatskog podrijetla, postoje i oni koji nisu etnički Hrvati i koji su svoje znanje hrvatskog kao srodnog ili potpuno stranog jezika usavršili za potrebe profesionalnog prevođenja. Malo je onih koji izjavljuju da su bili odbijeni zbog svoje nacionalnosti ili zbog načina na koji govore hrvatski. Kada bi do toga i došlo, klijenti su tumače/prevoditelje češće odbijali na osnovi etničke pripadnosti nego na osnovi jezične forme govora ili teksta. Najviše takvih slučajeva zabilježeno je devedesetih godina prošlog stoljeća, ali čak i oni koji o tome izvještavaju kažu da su, u statističkom smislu, to bili izuzetno rijetki slučajevi. Na osnovi navedenog, može se zaključiti da su za korisnike usluga tumača/prevoditelja najvažniji profesionalni nastup i odgovorno pozicioniranje prema svim drugim sugovornicima odnosno posrednicima te odlično poznavanje jezika, ali i komunikacijsko-pragmatične kulture svih sudionika kako bi se izbjegli nesporazumi i neugodnosti u situacijama u kojima tumači/prevoditelji obavljaju svoj posao.

Kao jezični profesionalci koji su doticaju sa širom lepezom govornika i tekstova, tumači/prevoditelji možda bolje od ostalih mogu donijeti procjenu o „stanju stvari“ u pogledu hrvatskog naspram drugih jezika. Ispitanici su mišljenja da će se razlike između hrvatskog i drugih srodnih južnoslavenskih jezika ili još povećavati ili će ostati otprilike istima.

Istodobno, ispitanici ne vjeruju kako će se ti jezici toliko razlikovati da se govornici neće moći sporazumijevati jedni s drugima.

Dobiveni podaci kod velike većine upućuju na uhodanu praksu koja je u skladu s normativnim pravilima i odredbama relevantnih kodeksa. Takva praksa dopušta različite oblike ponašanja prema strankama, s time da se svi ti oblici ipak služe primjeni profesionalnog uzusa koji štiti interese samih tumača/prevoditelja i drugih stranaka, kao i interese struke. Nastanak prepoznatljivog i zajedničkog uzusa značajan je tim više što tumači/prevoditelji većinom rade samostalno, bez tijesnog međusobnog kontakta, ali svejednako tvore zajednicu koja se, kao „community of practice“ po modelu Lavea i Wengera (1991.), odlikuje sličnom profesionalnom praksom.

LITERATURA

- ATA [American Translators Association] (2012): *Online directories*. Posjećeno 19.X.2012. Internetska adresa:
<http://www.atanet.org/onlinedirectories/individuals.php>
- ATIO [Association of Translators and Translators in Ontario]. (2012): *Directory*. Posjećeno 22.I.2013. Internetska adresa: <http://search.atio.on.ca/search/index/1>
- Auburger, L. (1999): *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*. Ulm: Gerhard Hess Verlag.
- AUSIT [Australian Institute of Interpreters and Translators] (2012) *Ausit Code of Ethics*. Posjećeno 15.1.2013. Internetska stranica:
http://www.ausit.org/AUSIT/About/Ethics__Conduct/Code_of_Ethics/AUSIT/About/Code_of_Ethics.aspx?hkey=fe40bef6-0e08-4958-a59d-87f3729517b3
- Baibikov, E. (2010): Revised translations, revised identities (Auto)biographical contextualization of translation. *Translation and Interpreting Studies*. 5(1), 59–74.
- Brown, W. (2004): Serbo-Croatian and its successors in the United States of America. U: R. Bugarski i C. Hawkesworth (ur.), *Language in the former Yugoslav lands*, Bloomington: Slavica, 259-272.
- Brozović, D.(1978): Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. U: A. Flaker i K. Pranjić (ur.). *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber Zagreb, 9-83.
- Chesterman, A. (1993): From 'Is' to 'Ought': Translation Laws, Norms and Strategies. *Target*. 5(1), 1-20.
- Corsellis, A. (2008): *Public service interpreting. The first steps*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.
- Čirgić, A., Pranjković. K. i Silić, S. (2010): *Gramatika crnogorskoga jezika*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.

- Davies, A. (2003): *The native speaker: myth and reality*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Dam, H., Zethsen, K. (2010): Translator status - helpers and opponents in the ongoing battle of an emerging profession. *Target*. 22(2), 194-211.
- De Prato, S. (2010a): Srpsko-hrvatski u EU? *Večernji list*. Posjećeno: 25.I.2013. Internetska stranica: <http://www.vecernji.hr/kolumne/srpsko-hrvatski-eu-kolumna-84474>
- De Prato, S. (2010b): Srpsko-hrvatski jezik nije prošao, ali se o njemu i dalje razmišlja. *Večernji list*. Posjećeno: 25.I.2013. Internetska stranica: <http://www.vecernji.hr/vijesti/srpsko-hrvatski-jezik-nije-prosao-ali-se-njemu-dalje-razmislja-clanak-87895>
- Draženović-Carrieri, M. (2002): BCS – A practical approach. U: Lučić, R. (ur.) *Lexical norm and national language. Lexicography and language policy in South Slavic languages after 1989* (str. 49-52). München: Otto Sagner.
- European Commission – Directorate General for Translation (2012): *Studies on translation and multilingualism. The Status of the Translation Profession in the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2013): *Official Eu Languages*. Posjećeno 25.I.2013. Internetska stranica: http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/eu-languages_en.htm
- Gouadec, D. (2007): *Translation as a profession*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Greenberg, R. (2008): *Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and Its Disintegration*. Oxford: Oxford University Press.
- Hale, S. (2007): *Community Interpreting*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.
- Heaton, J. (2008): Using EN 15038:2006 as an assessment tool. *MultiLingual* July/August, 56-58.
- Heršak, E. (2001): Jezične strategije i društvo. *Revija za sociologiju*. 32(3-4), 175-196.
- Hlavač, J. (2006): Jezična politika i praksa u Europskoj Uniji. *Jezik*. 53(3), 96-110.
- Hlavač, J. (2011): Sociolinguistic profiles of users and providers of lay and professional interpreting services: The experiences of a recently arrived Iraqi language community in Melbourne. *The International Journal for Translation & Interpreting Research*. 3(2), 1-32.
- ICTY (2010): Decision on Zdravko Tolimir's request for transcripts in a language which he understands. *Case No.: IT-05-88/2-T*. Posjećeno 25.I.2013. Internetska stranica: www.icty.org/x/cases/tolimir/tdec/en/100827a.pdf
- Index Translatonium, UNESCO (2013): *Bibliographic Search*. Posjećeno 22.II.2013. Internetska stranica: <http://www.unesco.org/xtrans/bsform.aspx?lg=0>
- Jonke, Lj. (1971): *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska
- Kachru, B. B. (ur.). (1982) *The Other Tongue: English across Cultures*. Urbana: University of Illinois Press.
- Katan, D. (2009): Occupation or profession. A survey of the translators' world. *Translation and Interpreting Studies*. 4(2). 187-209.

- Katičić, R. (1995-96): Načela standardnosti hrvatskog jezika. *Jezik*. 43, 175-182.
- Langston, K., Peti-Stantić, A. (2003): Attitudes towards linguistic purism in Croatia: Evaluating efforts at language reform. U: M. Dedaić, D. Nelson (ur.) *At war with words*. (str. 247-282) Berlin: Mouton de Gruyter.
- Lave, J., Wenger, E. (1991): *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Love, N., Umberto, A. (2010): The native speaker and the mother tongue. *Language Sciences*. 32, 589-593.
- Ministarstvo prosvjete i nauke (2009): *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika {pravopisni rječnik}*, Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
- Moguš, M. (1993): *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus.
- Naylor, K. (1975): The search for a Croatian literary language in the 19th century: Some observations. U: R. Lencek (ur.). *Xenia Slavica. Papers presented to Gojko Ružičić on the Occasion of his 75th Birthday, 2.2.1969*. The Hague: Mouton, 133-140
- NRPSI [National Register of Public Service Interpreters] (2011): *Find an interpreter*. Posjećeno 19.X.2012. Internetska adresa: <http://www.nrpsi.co.uk/search.php>
- Peti-Stantić, A. (2009): Restandardizacija (hrvatskoga) standardnoga jezika. U: Badurina, L., Pranjković, I. i Silić, J. (ur.) *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb: Disput, 71-83
- Rehbein, J., ten Thije, J., Verschik, A. (2012): Lingua receptiva (LaRa) – remarks on the quintessence of receptive multilingualism. *International Journal of Bilingualism*. 16(3).248-264.
- Samardžija, M. (1999): *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Škiljan, D., (2000): From Croato-Serbian to Croatian: Croatian linguistic identity. *Multilingua*. 19(1-2), 3-20.
- Three Percent (2013): *A resource for international literature at the University of Rochester*. Posjećeno 22.II.2013. Internetska stranica: <http://www.rochester.edu/College/translation/threeppercent/index.php?s=about>
- Tolimir-Hözl, N. (2009): *Bosnien und Herzegowina. Sprachliche Divergenz auf dem Prüfstand*. München: Otto Sagner.
- Toury, G. (2004): The nature and role of norms in translation. U L. Venuti (ur.) *The Translation Studies Reader*. [Second Edition]. New York, London: Routledge, 205-218.
- Zajović, M. (2012): Ko nas bre prevodi? Vijeće zna da je zakon loš, ali ga ipak provodi. *Večernji list*. 27.I.2012. Posjećeno 22.II.2012. Internetska adresa: <http://www.vecernji.hr/vijesti/ko-nas-bre-prevodi-vijece-zna-da-je-zakon-los-ali-ga-ipak-provodi-clanak-370505>

ATTITUDES AND PRACTICES OF CROATIAN-LANGUAGE INTERPRETERS AND TRANSLATORS AND THEIR INTERACTION WITH OTHER, CLOSELY-RELATED LANGUAGES

This paper focuses on the practices of Croatian-language interpreters and translators who work mostly outside Croatia. This paper firstly describes attributes pertaining to interpreting and translation in mainly Anglophone countries, as well as the norms that interpreters and translators typically follow for professional and ethical reasons. Of particular interest is the status of Croatian in the provision of interpreting/translation services in overseas countries and how Croatian-language interpreters and translators position themselves vis-a-vis the interpreting/translation sector, now that this language is widely-accepted as a distinct language. Thirty-one informants were questioned of whom 16 held interpreter or translator accreditation for Croatian only, while 15 held accreditation for Croatian in addition to Bosnian and/or Serbian. Research results show that there are differences between the two groups in regard to verbal accommodation and readiness to consider interpreting or translation assignments with outdated or unofficial language designations. Almost all informants followed common norms in relation to checking the language of interlocutors' speech or that of a text as well as accepting assignments in a language for which they do not have accreditation. Interpreters and translators for the Croatian language represent an interesting sample group as they are well-versed in both specialist as well as lay attitudes towards the Croatian language. This research is timely with Croatia's recent accession to the European Union and the inclusion of Croatian as the EU's 24th official language.

Key words: interpreting, translation, translation norms, communicative accommodation, attitudes towards related languages, Croatian, Bosnian, Serbian.

Prilog – Demografski i osobni podaci o ispitanicima po radnom modusu (tumačenje ili prevođenje) i broju akreditacija

Tablica 15: Tumači s jednom akreditacijom – samo za hrvatski jezik (N=9)

Zemlja rođenja	Zemlje u kojima se dulje boravilo	Izvorni govornik za jezik/e	Ima napredno znanje za jezik/e	Ima akreditaciju za jezik/e	Dužina radnog staža kao tumača
Australija (2) BiH (2) Hrvatska (4) Srbija (1)	Australija (6) Austrija (3) BiH (2) Hrvatska (4) Slovenija (1) Srbija (1)	bošnjački (1) engleski (3) hrvatski (7) srpski (1)	bošnjački (2) engleski (6) hrvatski (2) njemački (3) ruski (1) srpski (3)	hrvatski (9)	18,6 god. (9)

Tablica 16: Tumači s dvjema akreditacijama – za hrvatski i još jedan južnoslavenski jezik (N=4)

Zemlja rođenja	Zemlje u kojima se dulje boravilo	Izvorni govornik za jezik/e	Ima napredno znanje za jezik/e	Ima akreditaciju za jezik/e	Dužina radnog staža kao tumača
BiH (1) Hrvatska (2) Srbija (1)	Australija (4) BiH (1) Hrvatska (2) Srbija (2)	bošnjački (1) hrvatski (2) srpski (2)	bošnjački (1) engleski (4) hrvatski (2)	hrvatski (4) srpski (4)	U prosjeku 30,5 god.

Tablica 17: Tumači s trima akreditacijama – za hrvatski, bošnjački i srpski jezik (N=4)

Zemlja rođenja	Zemlje u kojima se dulje boravilo	Izvorni govornik za jezik/e	Ima napredno znanje za jezik/e	Ima akreditaciju za jezik/e	Dužina radnog staža kao tumača
BiH (1) Hrvatska (2) Srbija (1)	Australija (3) Belgija (1) BiH (1) Hrvatska (2) Njemačka (1) Srbija (1)	bošnjački (1) hrvatski (3) mađarski (1) njemački (1) srpski (1)	bošnjački (3) engleski (4) hrvatski (1) srpski (3)	bošnjački (4) hrvatski (4) srpski (4)	13,5 god.

Tablica 18: *Prevoditelji s jednom akreditacijom – samo za hrvatski jezik (N=7)*

Zemlja rođenja	Zemlje u kojima se dulje boravilo	Izvorni govornik za jezik/e	Ima napredno znanje za jezik/e	Ima akreditaciju za jezik/e	Dužina radnog staža kao prevoditelja
Australija (1)	Australija (4)	engleski (3)	engleski (4)	hrvatski (7)	19,2 god.
Hrvatska (5)	Hrvatska (6)	hrvatski (5)	hrvatski (2)		
SAD (1)	Njemačka (2) SAD (1) Škotska (1) Švicarska (1)	njemački (1)	njemački (1)		

Tablica 19: *Prevoditelji s dojema akreditacijama – za hrvatski i bošnjački jezik (N=2)*

Zemlja rođenja	Zemlje u kojima se dulje boravilo	Izvorni govornik za jezik/e	Ima napredno znanje za jezik/e	Ima akreditaciju za jezik/e	Dužina radnog staža kao prevoditelja
Australija (1)	Australija (1)	engleski (1)	bošnjački (2)	bošnjački (2)	17,5 god.
Hrvatska (1)	Hrvatska (1) Njemačka (1)	hrvatski (1)	engleski (1) hrvatski (1) njemački (1)	hrvatski (2)	

Tablica 20: *Prevoditelji s trima akreditacijama – za hrvatski, bošnjački i srpski jezik (N=5)*

Zemlja rođenja	Zemlje u kojima se dulje boravilo	Izvorni govornik za jezik/e	Ima napredno znanje za jezik/e	Ima akreditaciju za jezik/e	Dužina radnog staža kao prevoditelja
Australija (1)	Australija (3)	bošnjački (1)	bošnjački (4)	bošnjački (5)	16,6 god.
Hrvatska (4)	BiH (1) Hrvatska (4) Kanada (1) SAD (1) Velika Britanija (1)	engleski (1) hrvatski (4)	engleski (4) hrvatski (1) srpski (5)	hrvatski (5) srpski (5)	